

SOKRATES VE EĞİTİM FELSEFESİ

Zeynep KANTARCI*

Özet

İnsanı insan yapan en önemli özellik bilmeyi istemesidir. Bu yüzden insanın yaşarken karşılaştığı ve merak ettiği sorular insanı felsefeyle tanıştırmıştır. Geniş bir yelpazeye sahip olan felsefe hayatın her alanına ilişkin soruları ele alır. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan eğitim de felsefenin ilgi alanına girer. Bu önemli konu üzerine İlkçağ filozoflarından Sokrates de düşüncelerini dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Eğitim, Bilgi, Sokrates.

SOKRATES AND PHILOSOPHY OF EDUCATION

Abstract

The most important feature of humanity is that he desires to know about himself. Therefore, the questions have happened to make him inquire into philosophy, which he encounters and wonders about when he lives. Philosophy, which includes a wide range of field, deals with problems concerning every part of life. Education, which dates back to about the same age as human history, also concerns philosophy. Socrates, the ancient philosopher, put his thoughts into words on this important issue as well.

Keywords: Philosophy, Education, Knowledge, Sokrates.

GİRİŞ

Hepimiz yeni doğan bir bebeğin ellerini, kollarını hayretle izlediğine ve etrafındakilere merakla baktığına şahit olmuşuzdur. Bu durum insanoğlunun daha yaşama ilk merhabasını dediği günlerde bile bir keşfe çıktığının ve bilgiyi aramakta istekli olduğunun apaçık bir göstergesidir. Tüm bu arayışlar Aristoteles'in "Bütün insanlar doğal olarak bilmek ister." (Aristoteles 1996: 75) sözünü kanıtlıyor olsa gerek. Etrafını izleyip gülücükler saçan bir bebek yine Aristoteles'in dediği gibi insanların görmekten, işitmekten büyük bir zevk aldığı (Aristoteles 1996: 75) düşüncesini desteklemektedir. Buna karşın huzursuzca ağlayan bir bebek ise o an etrafında olup bitenlere bir anlam veremediği için yani o anda olanları bilmediği için ağlamaktadır. Demek ki bilmek daha yaşamın ilk günlerinde bile insanları güvenli ve emin, bilmemek ise huzursuz kılmaktadır. Öyleyse bir insanın ömrünü bazen farkında olarak bazen de farkında olmayarak bilgi ile geçirdiğini ve bu durumun onu mutluluğa ulaştırdığını söyleyebiliriz.

*Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi SBE Felsefe Anabilim Dalı, zeynepkantarci@mynet.com

Diğer var olanlardan farklı olarak insan; kendisi, çevresi, yaşadığı dünya ve evrenin ihtişamı karşısında duyduğu hayret ve merak ile kendisini sorular zinciri içerisinde bulur. “Bu evren nerden gelip nereye gidiyor, gerçek nedir, evrende kesin ve değişmez bir şey var mıdır yoksa her şey değişiyor mu, kötü ve kötülük neden var, yaşamın amacı nedir, nasıl yaşamak gerekir, ölüm bir yok oluş mudur?” gibi sorulara karşı duyulan merak, bilme isteği ile birleşince insanoğlu evrendeki her şeyden farklı ve üstün olmaktadır. İnsanı insan yapan bu sorulara kayıtsız olmayışı ve bu sorulara yanıt arayışıdır. İşte felsefe de, düşünen ve sorgulama yapan insanın yaşamına bu noktada dâhil olmaktadır. İnsan düşünmeye ve soru sormaya başladığı zaman felsefe denilen gizemli ve büyüdü dünyanın kapısını aralayarak bulmayı arzuladığı hazineye doğru yol almış olmaktadır.

Öyle görünüyor ki felsefe, bir insan için içtiği su ve aldığı hava kadar gerekli bir etkinlik olup yaşamla yüzleşmenin ta kendisidir. Felsefe; yaşamı ciddiye alan, hayatı ıskalamaya niyeti olmayan insanların pusulasıdır (Cevizci 2010: 2). Felsefe sayesinde insan bir hiç olmaktan kurtulur ve önemli sorular üzerine araştırma, soruşturma, yorumlama ve değerlendirme yapar, ciddi cevaplar arar, hayatına bir yön, bir anlam verir (Arslan 2010: 17). Bu açıdan bakıldığında insan yaşantısına giren her şey felsefenin konusu olabilir yani hayatta karşımıza çıkan her şey üzerine düşünebiliriz, çok çeşitli konular üzerine kafa yorabiliriz.

Felsefenin alanında sınırsız sayıda konu yer alır. İnsanın çok yönlü olması ve hayatın karmaşıklığı felsefenin çok çeşitli konulara yer vermesine neden olur. Eğitim de bu konulardan biridir. İnsanlık ile var olmaya başlayan eğitim olgusu, üzerinde düşünülüp, konuşulması gereken önemli konular arasındadır.

I. EĞİTİM FELSEFESİ

İnsan çok farklı boyutlara ve özelliklere sahip karmaşık bir varlık olarak belirlenebilir. Böylesi bir karmaşıklığın içinde kendini uyumlu bir bütün olarak gerçekleştirmesi hiç şüphesiz ki eğitim sayesinde olmaktadır. Alman filozof Kant’ın cümleleriyle ifade edecek olursak “İnsan ancak eğitimle insan olmaktadır” (Aytaç 1972: 234). Öyleyse eğitimi insan olma yolundaki çalışmalar bütünü olarak tanımlayabiliriz.

Eğitim; hayatımızın önemli bir kısmını işgal eden, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Doğumdan ölüme kadar devam eden bu süreçte insanlar çeşitli bilgi, beceri, tutum ve değer kazanır. İnsanlar yaşarken çevresiyle kurduğu etkileşim ve yaşantı sonucu davranışlarında gözle görülür değişiklikler olur. Bu nedenle eğitim için insanda kendi yaşantısı yoluyla davranış değişikliği meydana getirme süreci olduğu söylenebilir

(Erden 2009: 12-13). Bu açıdan bakıldığında eğitimin çok geniş bir alana sahip olduğunu görürüz. Çünkü yaşarken insanların davranışlarını etkileyerek davranış değişikliği oluşturan etkinliklerin çoğu eğitim sayesinde olur.

İnsanların bilgi, beceri ve tutum kazanması, kendi yetenek ve ilgilerini geliştirmesi, yaşadığı toplumla uyumlu ve topluma katkı sağlayan bireyler olarak yetişmesi için eğitim şarttır. Bu yüzden eğitim ciddi bir iştir ve bundan dolayıdır ki eğitim birçok alan ve disiplin ile sıkı ilişkiler içindedir. Bu alanlardan biri ahlaktır. Toplumsal yaşama baktığımızda ahlak ve eğitim arasında bir etkileşim olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki hem ahlakta hem de eğitimde ulaşılmak istenen amaç insanın iyi olması, yetişmesi ve yetkinleşmesidir. Eğitim ile insanların çeşitli alanlarda kazanımlar elde etmesi istenir. Bu alanlardan biri de değerler alanıdır. Toplumsal yaşamda insanların davranışlarını biçimlendiren ve yönlendiren toplumsal değerler, ortak yaşantılar, normlar, örfler, adetler ve gelenekler ile insanlara temel davranış biçimleri oluşturmaya çalışılır ve insanlardan bunları benimseyerek içselleştirmeleri istenir. Ahlak olarak adlandırılan bu davranış biçimlerinin insanlara kazandırılması için eğitim gerekmektedir. Toplumsal bir varlık olan insanın toplumsal yaşamı sağlıklı olarak sürdürmesi ve toplumsal bütünlüğün korunması ahlak eğitimi ile sağlanır. Bu yüzden ahlak eğitimi eğitimin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ahlak eğitimi ile insanlar toplumun önem verdiği değerleri ve normları öğrenir ve böylece hedeflenen iyi insan yetiştirme amacına ulaşılır.

Tarih boyunca toplumsal yaşam üzerinde etkili olan din ile eğitim arasında bir ilişki sözkonusudur. Din, akıl sahibi insanların kendi istekleri ile dünyada huzur ve saadete, ahirette de sonsuz mutluluğa ulaştıran sistem olarak tanımlanabilir. Din, bize yaratılışımızın amacını, yüce varlığa karşı olan sorumluluklarımızı gösterir. İyi ile kötüyü, doğru ile yanlış tanıtır ve iyiye ulaşmanın yollarını gösterir. İnsanın ruhuna hitap eder ve ruhu olgunlaştırarak manevi doyum sağlar. İnsanlar için uyulması gereken kuralları belirterek insanların ahlaken olgunlaşmasına yardımcı olur. Din insanların yetişmesine katkı sağlarken eğitimle aynı amacı paylaşır. Hem din hem eğitim insanların belli amaçlar çerçevesinde yetişmesini ve olgunlaşmasını sağlar. İnsanın kendisini tanımasına yardımcı olarak manevi olarak güçlenmesine imkân sağlar.

Siyaset de eğitimi etkileyen alanlardan biridir. Her toplumda yönetimi üstlenen siyasi kurumlar eğitim ile mevcut düzeni koruyan ve toplumsal bütünlüğü koruyan insanlar yetiştirmeyi amaçlar. Bunu sağlamak için eğitimden faydalanır. Eğitim toplumdaki bireylerin millet olma bilincini geliştirerek ve toplumun temel siyasi ideolojisini benimseyen bireyler yetiştirerek siyasi kurumların güçlenmesine yardımcı olur (Erden

2008: 64-65). Her devlet yeni yetişen nesillere kendi siyasi anlayışını benimsetmek ister. Bunu yapmanın en iyi yolu eğitimden geçer. Bu açıdan bakıldığında eğitim, resmi ideolojinin genç kuşaklara aktarılma süreci olarak tanımlanabilir (Sönmez 1998: 57).

Yaşadığımız dünyadaki sınırlı kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını inceleyen alan ekonomidir. Ekonomik sistem hem üretim, emek, sermaye, araç-gereç ve donanım, bilim ve teknoloji, hem de tüketim açısından eğitimle sıkı bir ilişki içindedir (Sönmez 1998: 59). Ekonomide en önemli üretim aracı insan gücü olduğu ve insan gücü de eğitim yoluyla yetiştirildiği için ekonomi ve eğitim arasındaki etkileşim kaçınılmazdır. Üretim sürecinde bulunan insanın gelişmesi ve etkili bir hale gelmesinde eğitim önemli rol oynamaktadır. İnsan gücü bir ekonomik girdi olarak düşünülürse bu girdinin eğitilmesi, toplumun ihtiyacı olan nicelik ve nitelikte insan gücünün yetiştirilmesi toplumun kalkınması açısından önemli bir konu olduğu ekonomi ile eğitimin işbirliği yapması kaçınılmaz olmaktadır (Erden 2008: 60).

Eğitimin ilgili olduğu alanlardan biri de felsefedir. Eğitim insanın yetişmesini amaçlar. İnsanın kendini tanımasını, yeteneklerinin farkında olmasını sağlar ve insanın kendi kendisinin mimarı olmasına imkânlar yaratır. Felsefe ise ele aldığı konuları derinlemesine analiz eder ve ulaştığı sonuçların insani değerini ortaya koyar (Gürsoy 1994: 257). Eğitim felsefesi ile de eğitimin doğası, süreci, etkinlikleri, amaçları ele alınır, felsefi bakış açısıyla sorgulanır, eleştirel yaklaşımla gözden geçirilir ve elde edilenler insanlık açısından değerlendirilir, insani ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak insanların eğitimine yön verilir.

Eğitim insanlığın varlığından beri süre gelmekte olan bir ihtiyaç olduğu için insanların eğitilmesi konusu sürekli gündemde olmuştur (Demirel 2009: 3). Bu yüzden eğitimi ilgilendiren konular bir sorgulama etkinliği olan felsefe tarafından da ele alınmıştır. Eğitim üzerine düşünme ile yani eğitim felsefesi ile eğitimin temel kavramları olan öğrenme, öğretme, disiplin, eğitim, ödül, ceza gibi kavramların anlamları açıklığa kavuşturulurken eğitimin ne olduğu ve eğitimin asıl amacının, hedefinin ne olması gerektiği üzerine düşünceler üretilir. Bunun yanı sıra “kimler eğitilmelidir, insanlara ne veya neler öğretilmelidir, insanlara her şey öğretilmeli midir, insanlara nasıl öğretilmelidir, öğretim sert bir disiplinle mi yoksa eğlence haline getirilerek mi yapılmalıdır, eğitimde ödül ve cezanın yeri ne olmalıdır?” gibi sorular da eğitim felsefesinin temel soruları arasındadır (Arslan 2010: 306-307). Bu açıdan bakıldığında eğitim felsefesi, eğitime yön veren bir disiplin olarak eğitimi ilgilendiren sorunlara ve eğitime yön veren kavram, düşünceler, ilkeleri açıklama etkinliği olarak tanımlanabilir (Büyükdüvenci 1987: 53).

Eğitim insanların yaşamındaki tüm faaliyetleri kapsar. Bu kadar geniş kapsamlı bir alanın felsefe gibi sorgulayıcı bir etkinlik tarafından ele alınması kaçınılmazdır. Felsefe, eğitim amaçları belirlenirken ve belirlenen amaçların uygulamaya dökülmesinde eğitimin yanı başında yer alır. Eğitim felsefesi, eğitimin hedeflerinin seçilmesinde, seçilen hedeflerin bireyin ve toplumun beklentilerine uygun olup olmasının belirlenmesinde önemli rol oynar. Toplumun istek ve ihtiyaçları dikkate alarak eğitime bir çerçeve çizer.

Eğitim felsefesinin temelinde “Nasıl bir insan yetiştirelim?” sorusu yer alır ve bu soruya verilen cevap ile belirlenen insan anlayışı ile nasıl bir eğitim verileceği konusunda karara varılır. Daha sonra eğitimde varılmak istenen hedeflerin, hedef davranışların, içeriğin, eğitim ve sınav durumlarının uygun olup olmadığı belirlenir. Bu belirlemeler ile hangi hedeflerin istendik olabileceği sorgulanır. Hedeflere uygun davranışlar belirlenerek bunların uygulanacağı etkili ve verimli eğitim ortamı hazırlanır. Eğitim durumları düzenlenirken kazandırılacak hedef davranışlar ile eğitim durumunda kullanılacak etkinliklerin belirlenmesinde yine felsefeden faydalanılır. Sınav durumlarının düzenlenmesi ve denetlenmesinde felsefi ölçütler kullanılır. Buradan da anlaşıldığı üzere eğitim sisteminin tutarlı işleminde, karşılaşılan çelişkilerin en aza indirilmesinde, etkili ve verimli bir eğitim ortamının sağlanmasında felsefeye önemli görevler düşmektedir (Sönmez 1998: 54-56).

Bir potansiyel yumağı olarak dünyaya gelen insanoğlunun bu gizil güçlerinin aktif hale gelebilmesi için eğitim şarttır. Bu yüzden eğitim insanın kendisi için yaptığı işlerin en büyüğü ve en önemlisidir. Beşikten mezara kadar uzanan bu önemli süreç için dinler, ahlak sistemleri, felsefeler kendine göre bir eğitim tarzı ileri sürmüşlerdir. Emirler, yasaklar, düşünceler ve tavsiyeler şeklinde eğitim hayatımızın her tarafında yer almıştır (Ülken 2001: 15). İlkçağın önemli simalarından olan Sokrates de insanların kendilerini geliştirmesi, yetkinleştirmesi, eğitmesi hususunda düşünceler sunmuştur. Bir yaşam filozofu olan Sokrates sadece düşünceler ileri sürmekle kalmayıp bu düşüncelerini hayatın içince bizzat tatbik etmiştir.

II. SOKRATES VE EĞİTİM

Sokrates; tüm hayatını insanlığa adanmış, insanlara doğru yolu göstermeye çalışarak geçirmiş, kendine özgü tavır ve yaşantısıyla son derece özgün bir kişiliktir. Bir insan için önemli olanın kendisini ve yaşamın amacını sorgulamak olduğunu belirten filozof, sorgulamadan geçen bir ömrün yaşanmaya değer olmadığını belirtirken hayatının geçtiği Atina’da insanları uyandırmak göreviyle kendini mükellef saymıştır. Kendisini Atinalılar için bir at sineği vazifesi gördüğünü dile getiren Sokrates, insanları hakikat arayışına

yönlendirmiştir (Cevizci 1998: 63). Bu durum Sokrates'i çağdaşları ve hatta kendinden sonraki filozoflar arasında bile ayrıcalıklı hale getirmiştir. Çünkü Sokrates için hakikat insanın kendisini bilmeye çalışmasıydı. Bu Sokrates'in her şeyi bildiği anlamına gelmez aksine Sokrates her defasında hiçbir şey bilmediğini söyleme cesaretini kendinde bulmuş ve bunu bir erdem saymıştır. Her şeyi bilme konusunda iddialı olanların aksine Sokrates kendini bilmeye ve kendini geliştirmeye yönelmiş ve sorular sorarak adım adım doğruya yaklaşmayı çalışmıştır.

Sokrates'in insana bakışı, bilgi ve eğitim konusundaki düşüncelerinin şekillenmesinde yaşadığı yıllarda Atina'da olan siyasi, sosyal ve kültürel değişimlerin önemli katkısı vardır. Şöyledir ki, Sokrates'in yaşadığı yıllarda Atina'da yaşanan demokratikleşme, demokrasinin el değiştirerek aristokratlardan burjuva sınıfına geçmesi ile "Başarılı yurttaş nasıl yetişir?" sorusu insan sorununu ve beraberinde eğitim problemini felsefeye taşımıştır. Aristokratlarda yönetim sanatı ile ilgili bilgiler babadan oğula geçerken, burjuva sınıfına bu bilgileri sağlayacak insanlara, entelektüellere, eğitmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu gelişmeler Sofistleri felsefe sahnesine çıkartmıştır. Sofistler, insanların doğal yeteneklerini geliştirmelerine, insanları eğitmeye, insanları siyasi ve toplumsal alanda yetkinleşmeleri için yardım ederek kendilerini Yunan ulusunun öğretmenleri ve aydınlatıcısı saymışlardır. Sofistler yönetim sanatının temel ilkeleri, dilbilgisi, ikna sanatı, retorik, mahkemede kendini savunma sanatı, mantık, ahlaki davranış, edebiyat, matematik, dilsel analiz gibi birçok alanda şehir şehir dolaşarak para karşılığında dersler vererek insanları eğitmişlerdir. Bu durumu felsefenin onuruna aykırı gören Sokrates, Sofistleri eleştirmiştir. Ayrıca eğitimi oyuna, safsataya döktükleri, retorik kötüye kullandıkları için Sokrates, Sofistlere karşı savaş açmıştır. Çünkü Sofistlerin hiçbir ayırım yapmazsınız her konuyu bildiklerini ve bunu öğretebileceklerini söylemesi, dil oyunları yaparak yanlış doğru karşısında, kötüyü iyi karşısında zafer kazandırması Sokrates'in eğitim anlayışı ile bağdaşmıyordu (Cevizci 1998: 53-60). Bu yüzden Sokrates, Sofistleri bilgiyi satılabilir bir nesne olarak gördükleri için ve hikmet arayışı yerine çeşitli retorik stratejiler ile karşısında bulunan kişileri kandırma çabasında olduklarından dolayı "aldatan, kandıran, bilgi düşmanı, şarlatan" olarak nitelendirmiştir. Sokrates'in ifadeleriyle belirtecek olursak: "Bilgi dağarını toptan alıp, kent kent dolaşarak, onları para karşılığında satanı büyük bir tecimer olarak adlandırmakta hiç de haksız sayılmayız." (Platon 2009: 556) "O halde onu (Sofisti) bir hokkabaz, bir şarlatan ve bir kopyacı olarak görmek gerekir." (Platon 2009: 573) Sokrates Sofistlere karşı olan bu tutumuyla nasıl bir eğitim anlayışına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında Sokrates, Sofistlerin bilgiçliğine karşı hiçbir şey bilmediğini kabul etmesi, bilgiyi satın almak yerine bilgiyi aramayı öngörmesi açısından Sofistlerden ayrılır. Fakat yine de Sokrates Sofistlere çok şey borçludur. Çünkü Sokrates, Cicero'nun da belirttiği gibi felsefeyi göklerden yere indirerek, kentlerde konuşlandıran, yaşama, geleneklere, iyiye ve

kötüye dair sorular sormaya zorlayan kişidir. Sokrates'in bu tavrı üzerinde ve düşüncelerinin şekillenmesinde Sofistik anlayışının etkisi küçümsenemez (Höffe 2005: 33).

Kendisine ait yazılı bir eser olmadığı için Sokrates'e ait fikirleri öğrencisi Platon'un eserlerinden öğrenmekteyiz. Bu eserlerden biri olan Menon diyalogunda görüldüğü üzere Sofist Gorgias'tan ders alan ve aldığı eğitimi kötüye kullanan Menon Sokrates'in eleştiriler oklarına hedef olmuştur. Sokrates ve Menon arasında geçen diyalog erdemin öğretiler olup olmaması sorusu ile başlamış ve erdemin ne olduğu, bilgi ile öğretme arasındaki nasıl bir ilişki olduğu, bir kimseye bir şey öğretmenin olanaklı olup olmadığı, olanaklıysa nasıl olanaklı olduğu üzerine devam etmiştir. Bu diyalogda Sokrates'in Sofistlerin eğitim anlayışına olan eleştirisini bulabildiğimiz gibi Sokrates için eğitim sürecinin temel amacının ne olduğunu ve nasıl bir yönteminin eğitim için geçerli olduğunu da görmemiz mümkündür.

Menon diyalogu ile erdemin öğretiler olup olmadığı sorusu çerçevesinde eğitim üzerine düşünmenin ilk temellerinin atıldığını görmekteyiz (Güçlü vd. 2003: 456). Bu diyalogda Sokrates güç bir geometri probleminin çözümünü hiçbir eğitim almamış bir köleye yaptırmıştır. Bu örnek ile Sokrates insanı iyiye ve faydalı olana yöneltecek olan bilgilerin insanın ruhunda uyur halde bulunduğunu ve soruşturma yoluyla uyanır hale geleceğini göstermiştir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere insanın eğitilmesine, gelişmesine ve daha iyiye gitmesine yarayacak olan bilgiler zaten insanın kendisinde mevcuttur, insana düşen ise bunları ortaya çıkarmaktır. Demek ki insan isterse kendini eğitebilir. Çünkü insan başlangıçta bu gerçeklere sahip olması yüzünden araştırma ya da düşünmeyle gerçekleri bulup ortaya çıkarabilir. Bu noktada insana aktif bir rol yükleyen Sokrates öğretmenin bilgiyi aktardığı, öğrenin ise bilgiyi aldığı bir eğitim anlayışının karşısına sorgulamaya dayalı bir eğitim anlayışını koymuştur Sokrates'in cümleleriyle ifade edecek olursak: “Bu delikanlı (köle) kendinin olmayan tek bir şey söyledi mi hep kendinin olan şeyleri söyledi. Bu sanılar onda zaten vardı. Bu doğru sanılar onda bir rüyadaymış gibi belirdiler. O aynı şeyler üzerinde sık sık ve türlü türlü sorguya çekilirse şüphe yok ki bunlara dair en doğru bilgiyi elde edecektir. Onun bu şimdiki bilgisi her zaman kendinde bulunmuştur. Bu bilgi her zaman kendinde bulunmuşsa o hep bilgiliydi demektir. Eğer herhangi bir zaman elde etmemişse bu herhalde şimdiki hayatında olmamıştır. Bu sanıları şimdiki hayatında elde etmediğine göre başka bir zaman elde etmiş olması gerekir. Bu zaman onun henüz bir insan olmadığı zamandır. İnsanken ve insan olmadan önce doğru sanılar sorularla canlanarak bilgi haline geldiğine göre o bunları ruhunda her zaman taşımış olması gerekir. O halde gevşememeli, şu anda bilmediğimiz yani hatırlayamadığımız şeyleri araştırmaya, hatırlamaya çalışmalıyız.” (Platon 2009: 170-171)

Platon'un söylev sanatı üstüne olan diyalogu Gorgias'ta Sokrates eğitim ile ulaşılacak istenen noktanın mahkemelerde, meclislerde, tartışmalarda söylev sanatıyla insanları

kandırarak başarı elde etmek olmadığını asıl amacın özenli ve titiz bir çalışma ile “iyi” nin bilgisine ulaşmak olduğunu ve böylece gerçek bilgiyi elde ederek erdemli ve mutlu olmanın önemini vurgulamaktadır. Her defasında doğruya ulaşmak tutkusunu ile tartışmaya girdiğini belirten Sokrates hastalıklı, pis, bozuk, kirli bir ruhtan kurtularak düzenli ve uyumlu bir ruha ulaşmak için akıllıca davranmanın, ruhun isteklerini dizginlemenin, ölçülü yaşamının gereği üzerinde durmaktadır (Platon 2009: 53-85). Platon’un bilgelik üstüne olan diyalogu Kharmides’te Sokrates insan için gerekli olan bilgeliğin ne olduğunu soruşturmaya çalışır. Yapılan bilgelik soruşturmasında Sokrates her türlü erdemini bilgiye dayandığını, bilgi ile elde edildiğini ve bu yüzden kişinin bilgi konusunda derinleşmesi gerektiğini belirterek erdemli olmakta, ölçülü olmakta, akli başında olmakta bilginin payının büyüklüğünü göstermeye çalışmıştır (Platon 2009: 300-325). Platon’un cesaret üstüne olan diyalogu Lakhes’te Sokrates cesaret üzerine yaptığı tartışmanın yanı sıra gençlere verilmesi gereken en iyi eğitimin ne olduğu üzerinde de durmuştur. Bu diyalogta Sokrates gençlerin iyi ya da kötü olmasını eğitimin onları nasıl yetiştireceğine bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden gençlerin eğitiminde usta öğretmenlerin gerekliliğini dile getirmiştir. Gençlerin ruhuna erdem aşılayarak onları daha iyi kılmak için en iyi yolunun bilgiden geçtiğini söylemiştir (Platon 2009: 339-344). Diyaoloğun geneli erdemini bir parçası olduğu düşünülen cesaret üzerine şekillense de Sokrates diyalogun sonunda cesareti neden korkulup neden korkulmayacağını bilgisi olarak tanımlaması eğitimde bilgiye verdiği önemi göstermektedir.

Sokrates’in temel görüşlerinden hareketle oluşturulan Sokratesçi eğitim felsefesi tarihte bilinen kendi içinde tutarlı ilk eğitim felsefesi anlayışıdır. Bu anlayışa göre eğitim sürecinde eğitimcinin temel amacı eğitilen kişiye görülen dünyanın aldatıcı görünüşleriyle yetinmemesi gerektiğini nedenleriyle göstererek gerçek dünyaya ulaşma yolunda ona yol göstermektir. Bu yol göstericilik Sokrates’in tüm yaşamı boyunca uyguladığı, kişilere önceden bildiği fakat sonradan unuttuğu şeyleri anımsatma sürecidir. Bu Sokrates’in kendi deyişiyle “ebelik sanatına” karşılık gelmektedir (Güçlü vd. 2003: 456).

Sokrates sağlam, güvenilir ve herkes için geçerliliği olan bir bilgiye varmayı amaçladı. Böyle bir hali hazırda olan, hemen öğrenilebilecek, öğretimle hemen kavratılabilecek bir şey değildir. Bu yüzden Sokrates eğitim ile kişiye bilgi edindirmenin, bilgi yüklemesi yapmanın aksine bilgiyi aramaya meyillidir (Gökberk 1999: 44). Sokrates için eğitim daima gelişen ve gelişmek zorunda olan bir süreçtir ve kişi öğrenmenin bitmeyen sonsuz çabalarına katlanmalıdır (Küken 2003: 383) . Bundan dolayıdır ki doğruya ulaşmada geleneğe ve otoriteye gözü kapalı bağlanmanın karşısına akli ve sorgulama yapmayı koyan Sokrates çevresindekilerle işbirliği yaparak doğruyu araştırma yoluna gitmiştir.

Sokrates'e göre ruhun yetişip yetkinleşmesi için ihtiyaç duyduğu bilgiler ruhun derinliklerinde gizlidir ve bu bilgiler sağlam bir yöntemle gün yüzüne çıkarılabilir. Sokrates'in sözünü ettiği bu yöntem biçimi diyalogdur. Çünkü diyalog sürecinde kişiler karşılıklı konuşur, tartışır ve bir senteze varılır. Bu karşılıklı konuşma esnasında doğuştan insanda var olan bilgiler ironi (alay) ve maiotik (doğurtma) yöntemleri ile açığa çıkar. Şöyle ki, Sokrates bir konuda bilgi sahibi olan bir kişiden bildiği bir şeyi tanımlamasını ister. Kişi tanımını yapar ve Sokrates kişinin tanımındaki eksikliği ya da yanlışlığı kişiye gösterir ve kişi aslında bildiğini sandığı şeyin doğru olmadığı fark ederek bilgisiz olduğunu görür. Yani kişi bilgisizliğinin bilince ulaşır. Konuştuğu kişinin bilgisizliğini ortaya koyan Sokrates, kendisinin de konuyu bilmediğini belirterek kişiyi konuyu birlikte araştırmaya davet eder. Hiçbir şey bilmediğini söylemesine rağmen aralarındaki diyalog devam ettikçe Sokrates'in aslında konuyu bildiği yavaş yavaş ortaya çıkar. Sokrates'in bunu yapmaktaki amacı alay ile karşısındakinin başlangıçtaki her şeyi bildiği özgüvenini yıkmak, bilgisizliğini ona göstermek ve böylece doğruya ulaşmak için bir sorgulama yapmanın bilincine ulaştırmaktır. Sorgulama yapma bilincine ulaşan kişi doğru olanı öğrenmek ister. Doğru olan ise zaten kişinin ruhunda vardır, öyleyse doğru olan kişinin ruhundan bulunup doğmalıdır. Bu aşamada Sokrates kişinin adım adım düşünerek doğruya ulaşmasına yardım eder. Nasıl ki bir ebe annenin karnında var olan bebeğin doğmasına yardımcı oluyorsa Sokrates de kişinin ruhunda var olan doğruların doğmasına yardımcı olmaktadır (Çüçen 2001: 102-103). Sokrates eleştirel ruhla kişiye kendi cehaletinin farkına varmasını sağlayarak zihinde var olan bilgiye can vermeyi amaçlamıştır (Law 2010: 243). Bu yöntem sayesinde Sokrates kişinin o ana kadar bilmeden içinde taşıdığı gerçekliğin farkında olmasını sağlar. Böyle yaparak yaşamı sınamayı amaçlar ve hayatı gerçekten yaşamaya değer kılan düşüncelere ulaşmayı hedefler (Höffe 2005: 39). Sokrates Theaitetos diyalogunda kendi ifadeleriyle sanatını şu şekilde tanımlar: "Benim sanatım çok daha üstündür. Çünkü kadınlar sadece gerçek çocuklar değil, bazen yalancı ceninler de meydana getirebilirler, bunları ayırt etmek de güçtür. Bu böyle olduğuna göre, ebeler için en önemli ve güzel görev, gerçek olanla olmayanı ayırt etmektedir. Sanatımın en özgün yanı delikanlının ruhunun ortaya koyduğu ürün boş ve aldatıcı bir şey midir yoksa katışıksız ve gerçek bir şey midir, bunu kesin olarak araştırmak ve meydana çıkarmak yetisidir. Öyle ya, ben şu noktada ebelere tümüyle benzerim: Bilgelik konusunda ben de ebeler gibi kısırım, daima başkalarına soru sorduğum, kendim ise hiçbir konu hakkında hiçbir zaman kendi düşüncemi söylemediğim için. Çünkü hiçbir bilgelik iddiasında değilim. Tanrı beni başkalarını doğurtmaya zorluyor, fakat doğurmayı benim elimden almıştır. Onun için kendim hiç bilge değilim, ruhumun ürünü sayabileceğim hiçbir buluş da gösteremem. Fakat benimle temas edenler ilk önce hiçbir şey bilmiyor gibi görünürler. Oysa sohbetimizin devamı sırasında Tanrının inayetiyle kendileriyle, kendileriyle başkalarının da tanıdık olduğu gibi, şaşılacak ilerlemeler

gösterirler. Bununla beraber benden hiçbir şey öğrenmedikleri de açıktır. Bu güzel düşünceler hazinesini yalnızca kendi içlerinde bulur, onu meydana koyarlar. Fakat doğurtma yalnız Tanrıya ve bana özgü olan bir iştir.” (Platon 2009: 461-462)

Sokrates kişilere sorduğu sorularla kişilerin zihinlerinde daha önce var olanları hatırlamasını ve doğruyu, gerçeği keşfetmesini hedeflemekteydi. Bir eğitici olarak Sokrates, sorularıyla insanların kendilerini tanımalarına, kendilerini analiz ederek ve sınyarak evrensel doğruları bulmalarına yardımcı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Sokrates’in idealist bir eğitim anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü eğitime yön veren başlıca felsefi akımlarında biri olan idealizme göre eğitim ile hedeflenen amaç akli kullanarak insanın zihninde doğuştan var olan, zamanla değişmeyen, mutlak ve evrensel gerçeklere ve değerlere ulaşmaktır. İdealizm insanın derinliklerinde gizli olan bilgileri bilinç düzeyine çıkarmayı amaçlamaktadır. İnsanın aklında doğuştan var olan gizli fikirleri yeniden düşünmeyi ve onları hatırlamayı önemsemektedir (Erden 2008: 30-31). İdealizme göre değerler mutlak ve değişmez bir yapıya sahiptir; gerçek bilgi ise aklın ürünü olan bilgidir. İyi, doğru ve güzelin evrensel olduğunu savunan bu görüşe göre, insanlara hakikata ulaşmayı ve değerlerle nasıl yaşayacağı öğretilmelidir (Demirel 2007: 19). İdealist çizgide ilerleyen Sokrates’e göre de tüm bilgiler zaten insanın kafasında mevcuttur fakat bu bilgiler insan zihninde açık, net, berrak bir şekilde değil de bulanık, üstü kapalı ve uyur halde bulunmaktadır. Bu yüzden, eğitim ile insanın zihninde var olan bu bilgilerin üstünü açmak ve uyuyan bilgileri uyandırmak gerekmektedir. Aksi takdirde insana daha önceden zihninde bulunmayan bir şey öğretilemez. Soru-cevap şeklinde akıl jimnastiği yapılarak zihindeki gizli saklı bilgiler açığa çıkarılır ve insana hiç bilmediğini sandığı bilgiler öğretilir.

Sokrates’in her şeyi sorgulamaya açan bir görüşün yerleşmesindeki payı yadsınamaz. Bir yaşam filozofu olarak değerlendirilen Sokrates, bilgiyi yaşam içinde arayarak çarşıda, pazarda, sokakta, bahçede karşılaştığı insanlarla gündelik yaşamdan örnekler vererek, onlara çeşitli sorular sorarak insanların doğruya ulaşmalarına katkı sağladı. Sokrates kendinde bulunan bitmez tükenmez doğruyu araştırma ve doğruya ulaşma sevgisini insanlara da aşılama çalıştı (Küken 2003: 389). Kullandığı diyolog yöntemi ile sorular ve cevaplarla hakikati arama yöntemini yaşamın merkezine yerleştirdi. Bu yöntem bugün bile “Sokratesçi yöntem” olarak eğitim sistemi içinde yerini almıştır (Magee 2004: 23).

Sokrates yaşadığı zamanda öğrenen merkezli bir eğitim anlayışı geliştirerek tartışma ve sorgulama yapma, fikirler oluşturma, fikirleri savunma ve fikirler paylaşma gibi etkin katılım yoluyla bilginin keşfedilmesi yoluna gitmiştir. Sokrates’in eğitim ile yapmak istediği, bilgileri ezberlemek ya da bilgi biriktirmesi yapmak değil aksine insanlara düşünme, tartışma, analiz etme becerisi kazandırmaktır. Kendine has yöntemiyle de

karşısında bulunan kişinin bilgiyi yapılandırmasına, oluşturmasına, yorumlamasına ve geliştirmesine fırsat vermeyi amaçlamıştır.

Sokrates iyi bir eğitim için öneriler vermekten öteye geçip bir yöntem anlayışı geliştirdiği için ilk eğitim düşünürü olarak kabul edilebilir (Küken 2003: 390). Sokrates'in yöntemi bir konuda bilgiçlik taslayanların bilgisizliklerini gösterdiği için bir çürütme yöntemidir. Sokrates sorduğu sorularla kişinin bilgisizliğinin bilincine ulaştırmak için alayı kullanması onun yönteminin başka bir boyutudur. Sokrates'in sorgulama yöntemiyle kişide var olan bilgileri açığa çıkarması yönteminin doğurtma boyutudur. Sokrates'in yöntemi araştırılan konuyu enine boyuna sorularla gözden geçirdiği için bir tartışma boyutuna sahiptir. Ayrıca Sokrates yöntemi ile genel tanımlamalara ulaşmaya çalışan bir araştırma içerisindedir (Cevizci 1998: 66-70). Tartışmalarında hem tümdengelim hem de tümevarımı kullanan Sokrates hiçbir zaman “doğru şudur” diyerek araştırmayı kısırlaştırmamaya özen göstermiştir.

Sokrates'in yöntemine göre eğitimin işlevi bilgi aktarımı yapmak değil kişide gizli olan potansiyelleri açığa çıkarmak, kişiye analiz-sentez becerisi kazandırarak yaratıcılığına katkı sağlamak ve kişiyi geliştirip yetkinleşmesini sağlayan bilgi, beceri ve değerlere ulaşmasını imkân tanımadır. Ayrıca eğitimin kişinin düşünme biçimlerini geliştirme, bireye çok yönlü bakış açısı kazandırma, kişiye sorgulama, yargılama, eleştirme, iyiyi, doğruyu ve güzeli arama gibi özellikler kazandırma amacı da olmalıdır.

Sokrates'in eğitimle ulaşmak istediği nihai amaç insanın kendini gerçekleştirme ve mutluluğa ulaşmasıdır. Yani insanlar bilgi sayesinde ruhlarını yetkinleştirerek yaşamlarını iyi bir yaşam haline getirmelidir. Öyleyse şunu diyebiliriz ki Sokrates'in soruşturduğu, araştırdığı ve elde etmeye çalıştığı bilgi onu mutluluğa götüren bilgi olmalıdır. Sokrates'in erdem dediği ve insanı mutluluğa götüren bilgi ise iyiye ve kötüye yani neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin bilgidir. Bir insanın hangi şeyin iyi hangi şeyin kötü olduğunu doğru olarak ayırt edebilmesi onun bilge ve erdemli olduğunu gösterir. Yani erdemli kişi iyinin ve doğrunun ne olduğunu bilen kişidir. Öyleyse iyinin ne olduğunu bilen iyi işlere yönelecek, kötülük ise bilgisizlikten cehaletten kaynaklanacak. Çünkü Sokrates'e göre kimse bilerek kötülük yapmaz, kötülük bilmeyerek yapılır. Demek ki Sokrates için erdemli olmanın yolu bilgidir. Kişi ruhunu eğiterek kendini bilgiyle donattığı zaman erdeme ulaşmış olmaktadır. Bilgi sayesinde kişi iyiye ve kötüye vakıf olacak, bilgi kişinin iyiyi kötüyü ayırt etmesinde yol gösterici olacak ve böylece kişi hem erdemli bir yaşayış sürececek hem de mutluluğa kavuşmuş olacak. Her davranışında en büyük iyiliği gözetken kişi gelişigüzel değil, bile bile hareket edecek kendi kendisiyle uyum içinde yaşayacak ve yaşantısı üzerinde aklı egemen kılacak. Bilgiden doğan, bilgide temelini bulan iyi, insanı mutlu yapacak ve insana sağlık, esenlik getirecek (Akarsu 1993: 33-35).

Sokrates bilgi eksikliğini tüm kötülüğün sebebi olarak görmüştür. Doğruyu bilen insan yanlışla düşmez, kendisini bilgi ile donatan insan hatadan korunur. Bu yüzden bilgi hem erdemdir hem de erdeme ulaştırandır ve hayatın gayesi olarak görülmelidir. Mutluluğun kaynağını gerçek bilgide yani erdemde gören Sokrates'e göre erdem eğitim yoluyla kazanılır (Tozlu 2003: 16).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Görüldüğü üzere insanoğlunun öz malı olan felsefe hayatın tüm alanlarıyla yakından ilgilidir. Bu yüzden insanoğlunu doğduğu andan itibaren ilgilendiren eğitimin de felsefenin ilgi alanlarından biri olduğunu görmekteyiz. Eğitim felsefesi belki de yeni gelişen bir alan olmasına rağmen eğitimin geçmişini ilk insanların varlığına kadar götürmemiz mümkündür. Daha o zamanlarda bile yetilerini, kabiliyetlerini geliştiren insanların var olduğunu bilmekteyiz ve tecrübelerini çocuklarıyla paylaşan ebeveynlerin varlığından haberdar olmaktayız. İlkçağların Sokrates'i de eğitimin önemini fark eden önemli şahsiyetlerden biriydi. Sokrates için insan ahlaki bir varlık olup bir düzen içinde uyumlu ve ölçülü yaşamalıdır. Amaç iyi, erdemli ve mutlu yaşamaksa insan sahip olduğu bütün yetilerini en üst düzeye taşımalı, ruhun yetkinleşmesi için yaşamını daha iyi konuma getirecek erdemlerin peşinden koşmalıdır. Yani insan için önemli olan kendisini yetiştirmektir. Sokrates bu yüzden sürekli etrafındakileri sorularıyla rahatsız edip, insanları uykularından uyandırarak bilinçlenmelerini, bilinçli bir hayat sürmelerini sağlamıştır. Sokrates tüm hayatı boyunca kişilerde kendini tanıma, kendini gerçekleştirme ve farkındalık kazandırma çabası içerisinde olmuştur. Eğitim ve bilginin insana daha iyi bir yaşamın kapılarını açtığına inandığı için erdemle bilgiyi özdeş kılan Sokrates bilginin erdeme, erdem de mutluluğa götürdüğüne inanmıştır.

KAYNAKÇA

AKARSU Bedia, (1993), **Ahlak Öğretileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ARİSTOTELES, (1996), **Metafizik**, (Çev. Ahmet ARSLAN), İstanbul: Sosyal Yayınları.

ARSLAN Ahmet, (2010), **Felsefeye Giriş**, Ankara: Adres Yayınları.

AYTAÇ Kemal, (1972), **Avrupa Eğitim Tarihi**, Ankara: AÜ DTCF Yayınları.

BÜYÜKDÜVENCİ Sabri, (1987), **Eğitim Felsefesi Yazıları**, Ankara: Yargıcıoğlu Matbaası.

CEVİZCİ Ahmet, (1998), **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Bursa: Asa Kitabevi.

CEVİZCİ Ahmet, (2010), **Felsefeye Giriş**, Ankara: Nobel Yayın.

ÇÜÇEN A.Kadir, (2001), **Bilgi Felsefesi**, Bursa: Asa Kitabevi.

- DEMİREL Özcan, (2007), **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ERDEN Münire, (2008), **Eğitim Bilimlerine Giriş**, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- GÖKBERK Macit, (1999), **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜÇLÜ Abdülbaki, UZUN Erkan, UZUN Serkan, YOLSAL Ümit Hüsrev, (2003), **Felsefe Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GÜRSOY Kenan, (1994), “Şahsiyet Eğitimi”, **Türkiye 1. Eğitim Felsefesi Kongresi, Van**, 5-8 Ekim 1994, (Türkiye 1. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildirileri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, s. 257).
- HÖFFE Otfried, (2008), **Felsefenin Kısa Tarihi**, (Çev. Okşan NEMLİOĞLU AYTOLU), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- KÜKEN Gülnihal, (2003), **İlkçağda Eğitim Felsefesi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- LAW Stephen, (2010), **Görsel Rehberler-Felsefe**, (Çev. Hülya YUVALI, E. Özlem GÜLTEKİN), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- MAGEE Bryan, (2004), **Felsefenin Öyküsü**, (Çev. Bahadır Sina ŞENER), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- PLATON, (2009), **Diyaloglar-Theaitetos**, (Çev. Macit GÖKBERK), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON, (2009), **Diyaloglar-Menon**, (Çev. Adnan CEMGİL), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON, (2009), **Diyaloglar-Sofist**, (Çev. Ömer Naci SOYKAN), İstanbul: Remzi Kitabevi
- PLATON, (2009), **Diyaloglar-Gorgias**, (Çev. Melih Cevdet ANDAY), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON, (2009), **Diyaloglar-Kharmides**, (Çev. Tanju GÖKÇÜL), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON, (2009), **Diyaloglar-Lakhes**, (Çev. Tanju GÖKÇÜL), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SÖNMEZ Veysel, (1998), **Eğitim Felsefesi**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- TOZLU Necmettin, (2003), **İnsandan Devlete Eğitim**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, (2001), **Eğitim Felsefesi**, İstanbul: Ülken Yayınları.